

ՄԱՐՏԻՆ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ

*Եվրասիա միջազգային համալսարանի իրավագիտության
ամբիոնի դասախոս, նույն ամբիոնի հայցորդ*

MARTIN MANUKYAN

*Lecturer, Chair of Law
International University “Eurasia”*

МАРТИН МАНУКЯН

*Преподаватель кафедры права
Международного университета «Евразия», соискатель*

**ՀՀ ԱԺ ԱՐՏԱՔԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼԻԱԶՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ:
ՊԱՌԼԱՄԵՆՏԱԿԱՆ ԴԻՎԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ
ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆԸ**

**EXTERNAL POLITICAL AUTHORITIES OF THE RA NA
ESSENCE AND CONCEPT OF PARLIAMENTARY DIPLOMACY**

**ВНЕШНИЕ ПОЛИТИЧЕСКИЕ ПОЛНОМОЧИЯ НС РА:
СУЩНОСТЬ И ПОНЯТИЕ ПАРЛАМЕНТСКОЙ ДИПЛОМАТИИ**

Արտաքին հարաբերությունների ոլորտում ՀՀ Ազգային ժողովի լիազորություններն ամրագրված են Սահմանադրության 116-րդ հոդվածում, ըստ որի՝ Ազգային ժողովը վավերացնում, կասեցնում կամ չեղյալ է հայտարարում այն միջազգային պայմանագրերը, որոնք՝

- 1) վերաբերում են մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներին ու ազատություններին, ինչպես նաև պարտականություններին,
- 2) ունեն քաղաքական կամ ռազմական բնույթ,
- 3) նախատեսում են Հայաստանի Հանրապետության անդամակցություն միջազգային կազմակերպությանը,
- 4) Հայաստանի Հանրապետության համար նախատեսում են ֆինանսական կամ գույքային պարտավորություններ,
- 5) ուղղակիորեն նախատեսում են վավերացում,
- 6) պարունակում են օրենքի կարգավորմանը ենթակա հարցեր,
- 7) որոնց կիրառումը նախատեսում է օրենքի փոփոխություն կամ նոր օրենքի ընդունում, կամ որոնք պարունակում են օրենքին հակասող նորմեր:

Ազգային ժողովը Կառավարության առաջարկությամբ միջազգային պայմանագրերը վավերացնում է այն բանից հետո, երբ Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 3-րդ կետին համապատասխան ՀՀ Սահմանադրական դատարանը որոշում է դրանում ամրագրված պարտավորությունների՝ ՀՀ Սահմանադրությանը

համապատասխանության հարցը: Ըստ որում՝ «Սահմանադրությանը հակասող միջազգային պայմանագրերը չեն կարող վավերացվել»:

Հարկ է նկատել, որ միջազգային պայմանագրերի վավերացման և չեղյալ հայտարարելու իրավունքը պատմականորեն պատկանել է պետության գլխին: Սակայն ժամանակի ընթացքում միջազգային պայմանագրերը սկսեցին ավելի ու ավելի թափանցել պետությունների ներպետական իրավունքի համակարգ՝ ստիպելով վերջիններիս դրանցում բովանդակված դրույթներին համապատասխան փոփոխություններ մտցնել ներպետական օրենսդրության մեջ: Իսկ վերջին տարիներին համաշխարհային հանրությունը հաստատեց **միջազգային նորմերի գերակայության սկզբունքն ազգային օրենսդրության նկատմամբ**: Այդ սկզբունքն ամրագրված է նաև ՀՀ Սահմանադրության 5-րդ հոդվածում՝ «Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրերի և օրենքների նորմերի միջև հակասության դեպքում կիրառվում են միջազգային պայմանագրի նորմերը»:

Համաձայն լինելով պրոֆեսոր Ն.Այվազյանի դիրքորոշմանը՝ ըստ որի՝ արտաքին հարաբերությունների ոլորտում Ազգային ժողովի լիազորությունների թվին պետք է դասել նաև արտասահմանում Հայաստանի Հանրապետության դիվանագիտական ներկայացուցչությունների և հյուպատոսական ծառայությունների օրենսդրական կարգավորումները¹, նշենք, որ եթե մինչ սահմանադրական բարեփոխումները Ազգային ժողովն իր միջազգային կապերն իրականացնում էր միայն Արտաքին հարաբերությունների մշտական հանձնաժողովի միջոցով, ապա դրանից հետո խորհրդարանում ստեղծվել է ևս մեկ հանձնաժողով՝ **Եվրոպական ինստիտուտ** հարցերի մշտական հանձնաժողովը, որն զբաղվում է Եվրոպական Միության և Եվրախորհրդի հետ կապերի, ինչպես նաև Եվրոպական օրենսդրության հետ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության ներդաշնակեցման հարցերով:

Ցանկացած երկրի, այդ թվում՝ Հայաստանի Հանրապետության արտաքին քաղաքականության հիմնական ուղղություններից է այսպես կոչված՝ պառլամենտական (խորհրդարանական) դիվանագիտությունը, որն իր առջև դրված նպատակների որակական նշանակությամբ ոչ միայն չի փոխարինում գործադիր իշխանությանը, այլև որոշակի իմաստով լրացնում և հարստացնում է այն²:

Պառլամենտական դիվանագիտությունը չի խախտում իշխանությունների բաժանման սկզբունքը: Ապավինելով դիվանագիտության ուժին, և ֆրանսիական բուրժուական հեղափոխության վիթխարի բռնությունները նկատի ունենալով՝ դեռևս Թոմաս Ջեֆերսոնն է նկատել է. «... ֆրանսիացիները հեղափոխության

¹ Տե՛ս Ն. Այվազյան, «Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական իրավունք», Եր., «Տիգրան Մեծ» հրատ., 2016. գիրք երկրորդ, էջ 227:

² Նշենք, որ 2019 թ. հուլիսին ԱՄՆ կատարած այցի շրջանակում Ազգային ժողովի պատգամավորները՝ ՀՀ Ազգային ժողովի նախագահ Արարատ Միրզոյանի գլխավորությամբ ոչ միայն հանգամանորեն ներկայացրել են Հայաստանում տեղի ունեցող բարեփոխումները, այլև գործնական առումով քննարկել են հայ-ամերիկյան հարաբերությունների զարգացմանն ուղղված մի շարք ծրագրեր, որոնք հիմք հանդիսացան երկու երկրների գործադիր իշխանությունների համար կյանքի կոչելու «պառլամենտական դիվանագիտության» ճանապարհով ձեռք բերված պայմանավորվածությունները:

ընթացքում մեծ արյուն հեղեցին, իսկ մենք՝ մեծ թանաք...»³: Իսկ անգլիացի փիլիսոփա և քաղաքական գործիչ Էդմունդ Բերքն իր «Մտորումներ ֆրանսիական հեղափոխության մասին» աշխատությունում նշել է. «Օրենքները քիչ բանով են օգնում մարդկանց: Օրենքների պիտանելիությունը և ուժը կախված է դրանք կիրառող անձանցից: Առանց նրանց Ձեր հանրապետությունը սև ուրվագիծ է թղթի վրա, և ոչ թե կենդանի, ակտիվ, արդյունավետ սահմանադրական կառույց»⁴: Տեղին է նշել, որ Էդ. Բերքնի հիշյալ աշխատությունը Լյուդովիկոս XVI-ը թարգմանեց ֆրանսերեն և հրատարակեց, բայց ինքը ևս քիչ հետևություններ արեց դրանից, չգնաց փոխհամաձայնության հեղափոխության առաջնորդների հետ:

Անդրադառնալով «պառլամենտական դիվանագիտություն» հայեցակարգային մոտեցման տեսական և մեթոդաբանական առումներին, նշենք, որ այն բնորոշվում է որպես քաղաքական կատեգորիա, որը կարելի է դիտարկել տարբեր տեսանկյուններից: Գիտական հանրության շրջանակում միասնական մոտեցումն այդ առումով բացակայում է: Պառլամենտական դիվանագիտությունը կարելի է բնորոշել որպես խորհրդարանների կողմից իրականացվող գործողությունների ամբողջություն, որը միտված է արտաքին քաղաքական որոշակի նպատակներին հասնելու գործընթացում քաղաքական երկխոսությունն առաջ տանելուն և զարգացնելուն:

«Պառլամենտական դիվանագիտություն» եզրույթը միջազգային հարաբերությունների բառապաշար է ներմուծվել ամերիկացի գիտնական-դիվանագետ Ֆիլիպ բանակցային գործընթաց Ջեսսայի կողմից⁵, որի վկայակոչած չորս առանձնահատկությունները պառլամենտական դիվանագիտությունը տարբերակում են բազմակողմ բանակցությունների մյուս ձևերից: **Առաջին** առանձնահատկությունը լայն օրակարգով մշտական գործող կազմակերպության առկայությունն է: **Երկրորդը**՝ նստաշրջանների հանրային բնույթն է՝ զանգվածային լրատվամիջոցների ներգրավմամբ: **Երրորդ** տեղում Ֆ. Ջեսսայը հիշատակում է ընթացակարգի կանոնները, որոնք կարող են օգտագործվել մարտավարական նպատակներով **և վերջապես՝** քննարկումների արդյունքներով ձայների մեծամասնությամբ բանաձևերի ընդունումը⁶:

Ի սկզբանե «պառլամենտական դիվանագիտություն»-ը Դին Ռասկը և Ֆիլիպ Ջեսսայը դիտարկել են բազմակողմ բանակցային գործընթացի մեջ: Թեև կան հեղինակներ (ամերիկացի քաղաքագետ Ռ. Ֆրիդհայմ և այլք), որոնք պառլամենտական դիվանագիտություն եզրույթը հենց այդ իմաստով էլ շարունակում են կիրառել, այդուամենայնիվ պառլամենտական դիվանագիտության ընկալումն աստիճանաբար ընդլայնվել է, և ինչպես նշում է Բրյուսելի համալսարանի պրոֆեսոր Դանիել Ֆիոթը, այն միայն միջազգային ֆորումներին չէ, որ վերաբերում

³ Տե՛ս Графский В.Г., Всеобщая история права и государства, Москва, «Норма», 2000, էջ 444:

⁴ Տե՛ս Графский В.Г., История политических и правовых учений, Москва, «Проспект», 2006, էջ 325-329:

⁵ Տե՛ս Dembinski L., The Modern Law of Diplomacy: External Missions of States and International Organizations. Dordrecht: M. Nijhoff, 198, էջ 253:

⁶ Տե՛ս նույն տեղում:

է⁷, այսօր այդ հասկացությանը բնորոշ են խորհրդարանների և խորհրդարանականների միջազգային գործողությունները, որոնք կարող են լինել քիչ թե շատ ֆորմալիզացված հարաբերություններ⁸:

Պառլամենտական դիվանագիտությունը **դեռևս լայնորեն հետազոտված թեմա չէ**: Մինչ պրակտիկայում այն արագ զարգանում է, գիտության մեջ շարունակում է մնալ տակավին չուսումնասիրված⁹: Թերևս դա է պատճառը, որ գոյություն չունի «պառլամենտական դիվանագիտություն» հասկացության համընդհանուր գիտական սահմանում:

Նեղ իմաստով «դիվանագիտություն»-ն ամենից առաջ պետությունների շահերն առաջ տանելու մեթոդ է բանակցությունների միջոցով, մինչդեռ, քանի որ խորհրդարանականներն այդպիսի գործողություններում սովորաբար չեն ներգրավվում¹⁰, այդ պատճառով էլ գիտական հանրության շրջանակներում չկա լիակատար համաձայնություն առ այն, թե «պառլամենտական դիվանագիտություն» հասկացությունն ինչպիսի՞ ծավալ և բովանդակություն է ներառում: Հետազոտողներից յուրաքանչյուրը տալիս է իր սեփական սահմանումը՝ եզրույթի մեջ դնելով տարբեր իմաստային ծանրաբեռնվածություն:

Այսպես. նիդերլանդացի քաղաքական գործիչ Ֆրանս Վայսգլասը և նախկին դիվանագետ Ջ. Բոյերը նշում են, որ «պառլամենտական դիվանագիտություն» եզրույթը կիրառում են՝ նկատի ունենալով ինչպես խորհրդարանականների կողմից իրականացվող միջազգային միջոցառումների ողջ շրջանակը, այնպես էլ երկրների միջև փոխըմբռնումը խորացնելու հրամայականը¹¹, ինչն իրենց աշխատանքներում մեջբերում և զարգացնում են նաև ռազմավարական և միջազգային հետազոտությունների կենտրոնի (CSIS) գործադիր տնօրեն Ռ. Սուկման¹², (Ինդոնեզիա), Փ. Բաջտայը¹³ և այլք:

Հաշվի առնելով «պառլամենտական դիվանագիտություն» եզրույթի բնույթը՝ հույն միջազգայնագետ Ջ. Նուուլասը վերլուծությունն իրականացնում է երկու մակարդակում: Առաջին մակարդակը նրա իրավական բնույթին վերաբերում, որը կապված է միջազգային հարաբերությունների ոլորտում խորհրդարանի ինստիտուցիոնալ իրավասության հետազոտման հետ:

⁷ Stå Fjott D., On the Value of Parliamentary Diplomacy. Madariaga Paper, Vol. 4, No 7, April 2011. [https://www.academia.edu/546268/On the Value of Parliamentary Diplomacy](https://www.academia.edu/546268/On_the_Value_of_Parliamentary_Diplomacy):

⁸ Stå Burgos Quezada, Mauricio y Javier Riffo Munoz, Jpse Luis (editores) Diplomacia Parlamentaria. Valparaiso: Senado de Chile, 2014, էջ 52:

⁹ Stå Stavridis S., Parliamentary Diplomacy: some preliminary findings, Jean Monnet Working Paper in Comparative & International Politics No.48, Political Studies Department, Universita di Catania, November 2002. <http://aei.pitt.edu/591/l/jmwp48.htm>.

¹⁰ Stå Bajtay P., Shaping ang Controlling Foreign Policy-Parliamentary Diplomacy and Oversight, and the Role of the European Parliament. Policy Department, Directorate-General for External Policies. July 2015. էջ. 3:

¹¹ Stå Weisglas F. and de Boer G., “Parliamentary Diplomacy”, The Hague Journal of Diplomacy, Vol. 2 (2007). էջ 93-94:

¹² Stå Sukma R. Political Change, Foreign Policy and Parliamentary Diplomacy. Statement delivered at the 3rd Annual CDI Indonesia-Australia Parliamentary Committee Forum, Jakarta, 3 July 2008, էջ 10:

¹³ Stå Bajtay P., Shaping and Controlling Foreign Policy - Parliamentary Diplomacy and Oversight, and the Role of the European Parliament. Policy Department, Directorate-General for External Policies. July 2015, էջ 10:

Երկրորդ մակարդակն առնչվում է պառլամենտական դիվանագիտության քաղաքական բնույթին և վերաբերում երկրի արտաքին քաղաքականության ձևավորման և իրականացման մեջ խորհրդարանի ունեցած ավելի լայն քաղաքական դերին: Միավորելով դրանք՝ Զ. Նոուլասը պառլամենտական դիվանագիտությունը ներկայացնում է իբրև «միջազգային հարաբերություններում խորհրդարանի կողմից իրականացվող գործողություններ թե՛ ինստիտուցիոնալ իրավասության շրջանակներում և թե՛ իբրև կենտրոնական գործոն ներքին քաղաքականության մեջ»¹⁴:

Պառլամենտական դիվանագիտությունը սերտորեն կապված է տնտեսական դիվանագիտության հետ¹⁵: Այդ առումով գերմանացի քաղաքագետ Ն. Գյոտցը «պառլամենտական դիվանագիտություն» եզրույթը դիտարկում է երկու տեսանկյունից: Առաջինում այն ընկալվում է իբրև որոշումների ընդունման առանձնահատուկ մեթոդ¹⁶, իսկ երկրորդ մոտեցումը վերաբերում է դերակատարների կոնկրետ տեսակին՝ խորհրդարանական գործակալներին, ինչը նշանակում է, որ օրենսդիր մարմիններն ինքնուրույնաբար կազմակերպում են իրենց դիվանագիտական ներգրավվածությունը¹⁷:

«Ներկայումս, «պառլամենտական դիվանագիտություն» եզրույթն ավելի հաճախ կիրառվում է դիվանագիտական գործունեությանը մասնակցող անձանց կամ մարմինների ինստիտուցիոնալ ֆոնը բնորոշելու համար, և «հատկանշական է, որ խորհրդարանականները հենց այդ առումով էլ այն կիրառում են», - գրում է Ն. Գյոտցն ու հավելում, որ խորհրդարանական դիվանագիտության նախատիպը միջխորհրդարանական միությունն է¹⁸:

Ըստ իսպանացի քաղաքական գործիչ Ֆ. Տրիլլոյի՝ պառլամենտական դիվանագիտությունն ընդգրկում է օրենսդիր մարմիններին և նրանց անդամներին միմյանց կապող ինստիտուցիոնալ և ոչ ֆորմալ հարաբերությունների բարդ ցանցը. «Լայն իմաստով այն ներառում է օրենսդիր մարմնի սահմանադրական լիազորությունները միջազգային պայմանագրերի և համաձայնագրերի վավերացման ոլորտում կառավարության գործողությունների վերահսկողությունը»¹⁹:

¹⁴ Noulas G., The role of parliamentary diplomacy in foreign policy. Foreign policy journal. 22.10.2011. Availableat: <http://www.foreignpolicyjournal.com/2011/10/22/the-role-of-parliamentary-diplomacy-in-foreign-policy/>

¹⁵ Manasserian T., Economic diplomacy: from theory to real life, Yerevan State University Department of Economics, YSU Print, Yerevan, 2014, էջ 597-611:

¹⁶ Sten Götz N., "On the Origins of 'Parliamentary Diplomacy' Scandinavian 'Bloc Politics' and Delegation Policy in the League of Nations", Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association, Vol 40, No 3 (2005), էջ 263:

¹⁷ Sten Masters L., South Africa's emerging parliamentary diplomacy and soft power. Strategic Review for Southern Africa, Vol 37, No 2 (2015), էջ 76, Availableat: [http://www.up.ac.za/media/shared/85/Strategic%20Review/Vol%2037%20\(2\)/masters-էջ74-93.:zp74597.pdf](http://www.up.ac.za/media/shared/85/Strategic%20Review/Vol%2037%20(2)/masters-էջ74-93.:zp74597.pdf):

¹⁸ Sten Götz N., "On the Origins of 'Parliamentary Diplomacy' Scandinavian 'Bloc Politics' and Delegation Policy in the League of Nations", Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association, Vol 40, No 3 (2005), էջ 264:

¹⁹ Sten Trillo-Figueroa, Federico La diplomaciaparlamentaria. El Pais, Espana. Tribuna.02 de abril de 1997. Disponible en: <http://elpais.com/diario/1997/04/02/topinion/859932008850215.html>

«Պառլամենտական դիվանագիտություն» հասկացությունը գրեթե նույն կերպ է բնորոշում մեքսիկացի քաղաքագետ Ֆ. Սոլանան. «Պառլամենտական դիվանագիտությունը հասկացվում է որպես օրենսդիր իշխանության և նրա մարմինների միջամտությունը կամ մասնակցությունը պետության արտաքին քաղաքականության մշակմանը, վերահսկողությանն ու իրականացմանը, ինչպես նաև այն ինստիտուցիոնալ և ոչ ֆորմալ հարաբերությունները, որոնք կապակցում են մյուս երկրների օրենսդիր իշխանություններին և նրանց մարմիններին»²⁰:

Ըստ չիլիացի իրավագետ Ֆեդերիկո Բարրայի՝ խորհրդարանական դիվանագիտությունը վերաբերում է կանոնավոր և հաջորդական միջազգային գործունեությանը, որը խորհրդարանները ծավալում են որոշակի պետական նպատակների հասնելու համար: «Այն, ըստ էության, դիվանագիտություն է, որում չկա ո՛չ կառավարությունների ներկայացվածություն, ո՛չ էլ նրանց անունից բանակցելու լիազորություն, և որի հայտնությունն ակնհայտ ապացույցն է պետության միջազգային հարաբերությունների զարգացման գործում խորհրդարանների աճող ազդեցության»²¹:

Որոշ հետազոտողներ և քաղաքական գործիչներ «պառլամենտական դիվանագիտություն» եզրույթը կիրառում են ավելի նեղ իմաստով՝ այն համարելով խորհրդարանականների միջև փոխազդեցության նոր մակարդակ: Այս մոտեցման կողմնակիցները հաճախ հղում են կատարում Արևմտաեվրոպական միության վեհաժողովի խորհրդարանական և հասարակայնության հետ կապերի հանձնաժողովի անդամ Վերա Սկարչիալուպիին, որը 2000 թ. «Պառլամենտական դիվանագիտություն, միջազգային վեհաժողովների դերը» վերտառությամբ իր զեկույցում նշել էր. «Խորհրդարանականների միջև շփումները, որոնք վերջին տարիներին ստեղծել են մի շարք նախաձեռնություններ, ներկայումս արտահայտվում են ավելի կառուցվածքային և կազմակերպական ձևերով, որում խորհրդարանական համագործակցությունը փոխարինվել է խորհրդարանական դիվանագիտությամբ: Այդ եզրույթն ընդգրկում է ինչպես ավանդական ձևի ինստիտուցիոնալ կապերը, այնպես էլ ինքնաբուխ ձևավորված կապերը՝ խորհրդարանականներին հնարավորություն տալով լուծելու լուրջ խնդիրներ, որոնք դուրս են ազգային սահմաններից»²²:

Գերմանացի քաղաքագետ Մ. Օբրեխթը պառլամենտական դիվանագիտությունը համարում է խորհրդարանական արտաքին քաղաքականության

²⁰ Stú Richard Munoz Maria Paz & Gonzalez Chavez Jorge. Diplomacia Parlamentaria: abordajes conceptuales y expresiones en el Reglamento de la Camara de Diputados, Camara de Diputados, Mexico, 2011. Disponible en: www.diputados.gob.mx/sedia/sia/spe/SPE-ISS-04-11, էջ 15-16:

²¹ Stú Richard Munoz Maria Paz & Gonzalez Chavez Jorge. Diplomacia Parlamentaria: abordajes conceptuales y expresiones en el Reglamento de la Camara de Diputados, Camara de Diputados, Mexico, 2011. Disponible en: <http://www.diputados.gob.mx/sedia/sia/spe/SPE-ISS-04-11.pdf>, էջ 11-12:

²² Stú Squarcialupi V., Parliamentary diplomacy: the role of international assemblies. Report submitted on behalf of the Committee for Parliamentary and Public Relations. Document a/1685. Assembly of the Western European Union (WEU), 2000). Available at: <http://dspace.africaportal.org/jspui/bitstream/123456789/17678/1/Parliamentary%20Diplomacy%20The%20Role%20of%20International%20Assemblies.pdf>

երեք ձևերից մեկը: Պառլամենտական դիվանագիտության շրջանակներում հեղինակը կարևորում է արտասահմանյան ծառայողական այցերը, այլ երկրների հետ բարեկամական խմբերը և լիազույժար նիստերում հյուրերի ընդունումը՝ նշելով, որ «խորհրդարանական համագործակցություն» եզրույթը դուրս է այդ գործունեության շրջանակից, քանզի մատնանշում է տարբեր (երկկողմ կամ եռակողմ) խորհրդարանական կառույցների առավել ինտենսիվ համագործակցություն²³:

«Ակնհայտ է, որ խորհրդարանների միջազգային ակտիվությունն զգալիորեն աճել է և հանդիսանում է դիվանագիտության կարևոր կողմ, ինչն այլ է, քան պարզապես խորհրդարանական համագործակցությունը միջազգային գործերում», - գրում է իսպանացի քաղաքական գործիչ Պ. Գարսիա-Մարկեսը²⁴:

Հարկ է նշել, որ Միջխորհրդարանական միության՝ «խորհրդարանների ներգրավվածությունը միջազգային գործերում» 2005թ. զեկույցում ևս պառլամենտական դիվանագիտությունն առանձնացվում է միջազգային հարաբերություններում խորհրդարանների գործունեության այլ ձևերից: Զեկույցը ներկայացնում է նաև խորհրդարանական դիվանագիտության կողմերի հակիրճ ցանկը, որում նկատելի է խորհրդարանական դիվանագիտության դերի շեշտադրում հատկապես հակամարտությունների կարգավորման և խաղաղության հաստատման գործընթացներում²⁵:

Միջազգայնագետ Ե. Կոնդրաշովայի կարծիքով, պառլամենտական դիվանագիտությունն արտասահմանյան և միջազգային սուբյեկտների հետ խորհրդարանի փոխգործակցության մյուս ձևերից առանձնացնող հիմնական տարբերիչ գիծն ակտիվ գործողությունների առկայությունն է, որոնք ցուցաբերվում են խորհրդարանականների կողմից առկա հակամարտությունների կարգավորման կամ շփումներում նոր մակարդակի հասնելու համար²⁶:

2006 թ. լույս տեսած «խորհրդարանը և ժողովրդավարությունը 21-րդ դարում» վերնագրով ուղեցույցում սոցիալական տեսաբան Դ. Բիթհամը խորհրդարանական դիվանագիտությունը դիտարկում է որպես միջխորհրդարանական համագործակցության երեք ձևերից մեկը, նշելով որ խորհրդարանական դիվանագիտությունը հաճախ օգտագործվում է հարևան երկրներում

²³ Stü Obrecht M. Niedergang der Parlamente? Transnationale Politik im Deutschen Bundestag und der Assemblée nationale. Ergon-Verlag, 2006, էջ 238: Verfügbar um: <https://halshs.archives-ouvertes.fr/tel-00381932/document>.

²⁴ Stü Garcia-Escudero Marquez P. Diplomacia y Cooperacion Parlamentarias: Las Cortes Generales. Asamblea: Revista Parlamentaria de la Asamblea de Madrid, No. 19 (2008), էջ 7: <http://www.asamblcamadrid.cs/RcvistasAsamblea/ASAMBLtiA%2019%20COMPLETA.pdf>. ^Parliamentary Involvement in International Affairs. A report by the Inter-Parliamentary Union (IPU) to the Second World Conference of Speakers of Parliaments New York, 7-9 September 2005, էջ 8:

²⁵ Stü Кондрашева Е.В., Эволюция парламентаризма в контексте внешнеполитической деятельности России. Дисс. на соиск. учен. степ. канд. полит. наук. М., 2008, էջ 26:

²⁶ Stü Beetham, David Parliament and democracy in the twenty-first century. A guide to gooc practice. Inter Parliamentary Union 2006, էջ 173, Available at: http://www.ipu.org/PDF/publications/demo<kacy_en.pdf.

կամ սեփական տարածաշրջանում առկա հակամարտությունների կարգավորման ընթացքում քաղաքական երկխոսությունն առաջ տանելու համար²⁷:

Ըստ տեսաբանների՝ Ս. Ստավրիդիսի և Ա. Մալամուդի՝ խորհրդարանական դիվանագիտությունը միջազգային հարաբերություններում պառլամենտական ինստիտուտների գործունեության երեք հիմնական ձևերից մեկն է, որը բոլորովին վերջերս է ի հայտ եկել և հիմնականում կենտրոնացած է խաղաղաստեղծ և հակամարտությունների կանխարգելման ուղղությամբ իրականացվող գործողությունների վրա:

Հույն միջազգայնագետ Ս. Ստավրիդիսը նշում է, որ պառլամենտական դիվանագիտությունը և խորհրդարանական պատասխանատվությունն արտաքին ու անվտանգության (պաշտպանության) քաղաքականության ոլորտներում նույնը չեն, չնայած, ըստ հեղինակի, սխալ կլիներ անտեսել դրանց միջև փոխադարձ կապը, քանզի առանց խորհրդարանական պատասխանատվության որևէ ձևի չի կարող գոյություն ունենալ խորհրդարանական դիվանագիտություն ընդհանրապես: Մինևույն ժամանակ, միջազգայնագետի կարծիքով՝ նրանց միջև կա տարբերություն՝ հաշվետվողականությունը կապված է ներքին քաղաքականության հետ, մինչդեռ դիվանագիտությունը ներառում է պետության միջազգային հարաբերությունները²⁸:

Այնքանով, որքանով խորհրդարանականները համարվում են ժողովրդի ընտրյալներ, երբեմն հավասարության նշան է դրվում պառլամենտական դիվանագիտության և ժողովրդական դիվանագիտության միջև: «Ես չեի նույնականացնի խորհրդարանական դիվանագիտությունը ժողովրդական դիվանագիտության հետ, ինչպես դա հաճախ տեղի է ունենում: «Ժողովրդական դիվանագիտություն»-ը, իտարբերություն պաշտոնական և խորհրդարանական դիվանագիտության, իր վրա կոնկրետ պարտավորություններ չի կրում, չի կատարում նախագահի հանձնարարությունները և չունի հստակ սահմանված արտաքին քաղաքական գործառույթներ: Դա է նրանց գլխավոր տարբերությունը»²⁹, գրում է ՌԴ Պետդումայի միջազգային գործերի կոմիտեի նախագահ Դ. Ռոզոգինը:

Հարկ է նշել, որ սահմանադրական իրավունքի հետազոտողների շրջանակներում ևս լայն աջակցություն է գտնում այն հայեցակարգը, ըստ որի պառլամենտական դիվանագիտությունը կապող օղակ է ժողովրդական և պաշտոնական դիվանագիտության միջև, քանզի խորհրդարանն իր պատգամավորների միջոցով հասարակության մտահոգություններն արտաքին քաղաքական հարցերում առավել հասանելի է դարձնում իշխանություններ-

²⁷ Stéu Malamud A. y Stavridis S., Parliaments and parliamentarians as international actors. Bob Reinalda (ed.), The Ashgate Research Companion to Non-State Actors, Ashgate, Aldershot, 2011, էջ 101: Available at: <http://apps.eui.eu/PersonWResearch/ malamud/Ashgate-Malamud-Stavridis.pdf>

²⁸ Stéu Stavridis S. Parliamentary Diplomacy: some preliminary findings, Jean Monnet Working Paper in Comparative & International Politics No.48, Political Studies Department, Università di Catania, November 2002. Available at: <http://aei.pitt.edu/591/1/jmwp48.htm>.

²⁹ Stéu Круглый стол #26. Парламентская дипломатия. [Электронный ресурс]: Режим доступа: <http://old.mss.ru/politics/20020605-stol.html>

րին, իսկ կարևոր հարցերի շուրջ կառավարության քաղաքականությունը՝ հասարակության լայն զանգվածներին: Այլ կերպ ասած՝ խորհրդարանները պատասխանատու են քաղաքական որոշումները ժողովրդին հասցնելու համար: Խորհրդարանի՝ իբրև արտաքին քաղաքականության մեջ միջնորդի, հայեցակարգը կապված է իշխանության այդ մարմնի ներկայացուցչական բնույթի հետ, որը շատ հաճախ ընդգծվում է իբրև խորհրդարանի հիմնարար գործառույթ:

Կասկածից վեր է, որ պառլամենտի գործունեությունն իր սահմանադրական լիազորությունների իրականացման ոլորտում ունի և կարող է ունենալ միջազգային նշանակություն (միջազգային պայմանագրերի վավերացում, պետական բյուջեի հաստատում, արտաքին քաղաքականության ոլորտում կառավարության գործունեության վերահսկողություն և այլն), բայցևայնպես, դժվար է չհամաձայնել գերմանացի քաղաքագետ Մ. Օբրեխտի դիտարկմանն առ այն, որ միայն այն դեպքում, երբ «դիվանագիտություն» ասելիս հասկանում ենք շահերի բանակցային համաձայնեցում հիմնախնդիրների ամենակիրառելի լուծումը գտնելու համար, միայն այդ ժամանակ կարելի է պատգամավորների գործունեությունը «դիվանագիտական» համարել³⁰: Ընդ որում, առանցքն այս դեպքում երկխոսության գաղափարն է, որը հաճախ ընդգծվում է իբրև խորհրդարանական դիվանագիտության բուն էություն: Պառլամենտական դիվանագիտության այդպիսի ըմբռնումը հարուստ է օրինակներով:

«Պառլամենտական դիվանագիտությունը միջոց է, որով երկու կամ ավելի խորհրդարաններ կազմակերպում են շարունակական երկխոսություն՝ միջազգային առանցքային հիմնախնդիրների շուրջ», - նշված է խորհրդարանական զարգացման վերաբերյալ գիտելիքների գլոբալ ու առաջատար հարթակի՝ AGORA-ի կայքում³¹:

ԵԽԽՎ «պառլամենտական դիվանագիտության խթանումը» վերտառությամբ զեկույցում նշված է. «Վեհաժողովը ճանաչում է պառլամենտական դիվանագիտության բուն էությունը հանդիսացող երկխոսության և համագործակցության դրական ներդրումը միջպետական լարվածության թուլացման, մարդու իրավունքների, խորհրդարանական ժողովրդավարության, օրենքի գերակայության և այլ բարդ հիմնախնդիրների ոլորտում հնարավոր լուծումներ գտնելու գործում»³²:

«Շատ զգայուն հարցեր են հաջողությամբ լուծվել պառլամենտական դիվանագիտության հիմքը հանդիսացող երկխոսության և բանակցություններ-

³⁰ Söhn Obrecht M., Niedergang der Parlamente? Transnational Politik im Deutschen Bundestag und der Assemblée nationale. Ergon-Verlag, 2006, էջ 238:

³¹ Söhn Portal for Parliamentary Development: Home: Resources: Areas of Expertises: Parliamentary Diplomacy. Available at: <http://www.agora-parl.org/resources/aoe/parliamentaryinstitution/parliamentary-diplomacy>, էջ 27:

³² Söhn Joao Bosco Soares da Mota Amaral Promoting parliamentary diplomacy. Doc. 12428 Report. Committee on Political Affairs and Democracy. The Parliamentary Assembly of the Council of Europe. 26 October 2010, էջ 3: Söhn Available at: [http://semantic-pace.net/tools/pdf.aspx?doc=aHR0cDove Europe 20 October 2013](http://semantic-pace.net/tools/pdf.aspx?doc=aHR0cDove%20Europe%20October%202013), էջ 45:

րի միջոցով», -2005թ. սեպտեմբերին Խորհրդարանների խոսնակների՝ Նյու Յորքում անցկացված երկրորդ համաշխարհային համաժողովում Իսլամական համաժողովի անդամ-պետությունների կազմակերպության խորհրդարանական միության (PUOICM) անունից ելույթ ունենալիս նշել էր Մ. Քիլիկը³³:

Ամփոփելով ամբողջ վերն ասվածը՝ սույն հոդվածի հեղինակն առաջարկում է **պառլամենտական դիվանագիտությունը բնորոշել որպես՝ խորհրդարանականների կողմից իրականացվող գործողությունների ամբողջություն, որն ուղղված է արտաքին քաղաքական որոշակի նպատակներին հասնելու գործընթացում քաղաքական երկխոսությունն առաջ փանելուն և զարգացնելուն: Ընդ որում, երկխոսությունն այս դեպքում կիրառվում է ոչ այնքան պարտադիր վերջնարդյունքին հասնելու, որքան պառլամենտական դիվանագիտության ճկուն միջոցների գործադրմամբ քաղաքական գործընթացի մասնակիցների միջև փոխըմբռնման խորացման, դիրքորոշումների մերձեցման և վստահության մթնոլորտի ձևավորման, ասել է, թե՛ բանակցությունների բարենպաստ քաղաքական մթնոլորտի ստեղծման համար:**

Կարելի է արձանագրել նաև, որ պառլամենտական դիվանագիտությունը իրավաքաղաքական կատեգորիա է, որի հետագա ներուժը դեռ պետք է քննարկվի ու վերաիմաստավորվի: Ինչպես նշում է հույն միջազգայնագետ Ս. Ստավրիդիսը՝ «Մեր ժամանակներում պառլամենտական դիվանագիտությունն այլևս փաստ է; Դասերից մեկը, որ պառլամենտական դիվանագիտությունը կարող է ուսանել տարածաշրջանային կառավարություններին, այն է, որ միջազգային հարաբերությունները գործադիր իշխանության բացառիկ առանձնաշնորհը չեն այլևս: Գլոբալացված աշխարհում հնարավորություն ներկան շատ սուբյեկտների, այդ թվում և տարածաշրջանների ու նրանց համապատասխան խորհրդարանների համար: Այդպիսի զարգացման մեջ առկա է նաև ժողովրդավարացման ակնհայտ տարր, որը չպետք է անտեսվի»³⁴:

Ժամանակակից պայմաններում, երբ պառլամենտը և պառլամենտարիզմը ձեռք են բերել նոր որակական հատկանիշներ՝ պառլամենտական դիվանագիտությունն առավել քան պահանջված է: Միջազգային փորձը վկայում է ոչ միայն դրա արդյունավետության, նշանակության ու հետագա զարգացման, այլ նաև այն մասին, որ պառլամենտական դիվանագիտությունն ունակ է ամրապնդել երկրների միջև վստահությունը և ներազդել առավել սուր և վիճահարույց միջազգային և տարածաշրջանային հարցերի լուծմանը:

Կարող է հարց ծագել, թե պետք են արդյոք հնաշխարհի դիվանագիտական հայացքները նոր ժամանակներում: Այդ հարցին ժամանակին պատասխանել է Գ. Հեգելը՝ նշելով. «Հին ժողովուրդների դիվանագիտությունը այնպիսի հիմք է նոր դիվանագիտության համար, որ պարզապես պետք է ընդգրկվի վերջինիս մեջ:

³³ Sŭu Summary records of the proceedings of the 127th IPU Assembly. Session I: Roundtable discussion: Multilateralism and the role of parliamentary diplomacy. Quebec City (Canada) 21- 26 October 2012, էջ 46;

³⁴ Sŭu Stavridis S. Parliamentary Diplomacy: any Lessons for regional parliaments Zaragoza, 2006. էջ 25:

Դա այն հիմքն է, որի վրա աճեց նոր դիվանագիտությունը»³⁵: Իսկ Սոկրատեսը նկատում էր, թե՛ «Արքաներն ու կառավարողները նրանք չեն, ովքեր գայիսոն են կրում, նրանք չեն, ովքեր ընտրվել են հայտնի մեծատոհմիկների կողմից, նրանք չեն, ովքեր իշխանության են հասել սակարկությունների, բռնության և խաբեության միջոցով, այլ՝ նրանք, ովքեր կարող են ղեկավարել»³⁶:

Որպես ամփոփում նշենք, որ արցախյան հակամարտության կապակցությամբ ներկայումս անզիջում պայքար է զնում հայ-ադրբեջանական հարաբերություններում, որում էական դեր ունի ՀՀ ԱԺ պատգամավորական պատվիրակությունների պառլամենտական դիվանագիտությունը միջազգային տարբեր կառույցներում: Դրանց պետք է առավել կայուն և բովանդակային խոր բնույթ հաղորդել:

Annotation. In this article, in accordance with the Constitution of the Republic of Armenia regarding the norms, as well as the essence and concept of parliamentary diplomacy, on the basis of comparisons and analysis of points of view existing in legal domestic and foreign literature, our own characteristic of parliamentary diplomacy was developed. The difference between this kind of diplomacy and popular diplomacy was presented.

Аннотация. В данной статье, в соответствии с Конституцией РА, по поводу норм, а также сущности и понятия парламентской дипломатии, на основе существующих в юридической отечественной и зарубежной литературе сопоставлений и анализа точек зрения, была разработана собственная характеристика парламентской дипломатии. Представлена разница между парламентской дипломатией и народной дипломатией.

Բանալի բառեր - Սահմանադրություն, դիվանագիտություն, սահմանադրական իրավունք, միջազգային իրավունք, միջազգային պայմանագիր, ինտեգրում, օրենսդիր, հանձնաժողով, վեհաժողով, երկխոսություն, բանակցային գործընթաց:

Keywords: Constitution, diplomacy, constitutional law, international law, international treaty, integration, legislator, commission, Congress, dialogue, negotiation process.

Ключевые слова: Конституция, дипломатия, конституционное право, международное право, международный договор, интеграция, законодатель, комиссия, Конгресс, диалог, процесс переговоров.

Մ. Մանուկյան - Եվրասիա միջազգային համալսարանի իրավագիտության ամբիոնի դասախոս, նույն ամբիոնի հայցորդ, էլ. փոստ՝ martin_manukyan1995@mail.ru.am

Ներկայացվել է խմբագրություն՝ 25.11.2019, տրվել է գրախոսության՝ 25.11.2019, երաշխավորվել է իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր, ՀՀ վաստակավոր իրավաբան Ռ. Պետրոսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության՝ 25.12.2019

³⁵ Տե՛ս Գ.Գегель, соч., том VIII, էջ 45-46:

³⁶ Տե՛ս В.Г.Графский, Всеобщая история права и государства, Москва, «Норма», 2000, էջ 159-161: